
JELENKOR

A szocializmus száz éve. A nyugat-európai baloldal a huszadik században

II.

A könyv ismertetésének e második részében csak az 1945 utáni történésekről írok.

Sassoon méltán állapítja meg, hogy a II. világháború nyomán a nemzetközi szocialista mozgalomban is új korszak kezdődött. Ám Sassoon ehhez hozzáfűzi, hogy ezekben az években a szocialista mozgalomban sem önálló alternatíva, sem saját nemzetközi szocialista szervezet nem alakult ki, nem jött létre. Ez az állítás azonban nem felel meg a valóságnak. Mindjárt 1946-tól megszervezték az első nemzetközi szocialista konferenciákat, létrejött egy igen laza nemzetközi szocialista szervezet, többek között éppen a Munkáspárt (a továbbiakban LP) kezdeményezésére. A konferenciákon és a szervezetben nagyon nagy szerepet játszott a francia szocialista párt (SFIO), mellette az olasz szocialista párt, Pietro Nenni vezetésével, és ekkor még erős hangon szólaltak meg a kelet-európai szocialista pártok, sőt az azóta feledésbe merült görög szocialista párt is.

Sassoon leírt olyan sorokat, miszerint a szocialista pártok, miként korábban, 1945 után is csak nemzeti keretekben gondolkodtak, voltak ugyan hangok „alulról”, hogy legyen szocialista külpolitikai „de senki sem volt, aki tudta volna, hogy ez milyen legyen, És még inkább, hogy azt megvalósítsa”. (167. o.) A könyvben azonban nevek nem olvashatók.

Sassoon általános megállapítása, hogy a nemzetközi helyzet megítélésében három lehetőség mutatkozott: egy USA-barát, egy szovjetbarát és egy semlegességi álláspont. Sassoon kimondja, hogy a svájci, az osztrák és a skandináv pártok a semlegességi utat járták, majd hozzáfűzi, hogy később ezt tette a német SPD és az olasz szocialista párt, a PSI is. Sassoonnak az a megállapítása, hogy nem volt „a baloldalon”, a szocialisták között semmiféle külpolitikai elképzelés – ez így általánosítva semmiképpen sem igaz. Először, azt hiszem, a franciák és Léon Blum fogalmazta meg a harmadik út koncepcióját, de éppen az angol baloldali labouristák sem gondolkoz-

tak és írtak másképp. (Ehhez hosszabb névsort tudnék mellékelni. Magyar szempontból pedig még az emigrációban, de már 1945 után Károlyi Mihály és Vámbéri Ruzssem sem vélekedett másképp.) A hamadik út elképzelés persze eleve több volt, mint a szimpla „semlegesség”.

Sassoon megemlíti, hogy az olasz PSI és a német SPD, ha kezdetben szintén „a semlegességi” úton próbált haladni, az 1950-es évektől „kísérletezésük” megszűnt, s ezek a pártok is becsatlakoztak az atlanticista irányvonalhoz. (Ez persze nagyon tömör jellemzés, a valóság sokkal ellentmondásosabb, több szakaszos volt.) Sassoon hozzáteszi, hogy volt ellenzék, amely másképp gondolkodott: ez részben a kommunista pártokból állt, s itt említi a szociáldemokrata, szocialista és munkáspártok balszárnyából kikerülteket, de személyükkel és megjelenítésükkel nem sokat foglalkozik.

Megjegyzendő, hogy Sassoon nálunk alig ismert területet érint, amikor a skandináv szocialista pártokról ír. Elemzése során megállapítja, hogy a dán és a norvég párt ugyan szintén besorolt a fő irányvonalhoz, ám mindkét párt esetében jelzi, hogy nagyon kemény baloldali ellenzék kovácsolódott össze. (Ebben az esetben Sassoon neveket is említ.)

Természetes, hogy Sassoon hosszabban „elidőzött” brit talajon, az LP-t elemmezve. Megállapítja, hogy az LP nagy többsége követte Bevint, megemlíti, hogy kialakult némi baloldali ellenzék, ám ebben az esetben ez az ellenzék nála teljesen anonim maradt. (Így jellemző, hogy sem Harold J. Laski, sem Koni Zilliacus nevét nem említi.) Néhány évvel későbbi időpontból olvashatunk a Keep Left (balra tarts) csoportosulásról, amely 1947-ben jelentkezett, melynek vezető egyéniségeként Richard Crossmant nevezi meg. Sassoon ennél a csoportnál említi, hogy írásaikban és felfogásukban világossá tették, hogy a külpolitikai horizonton szintén a harmadik út követését szorgalmazzák, még általánosabb szemléletükben pedig már világosan megjelent a demokratikus szocializmus célkitűzése. A szerző azonban hozzáfűzi, hogy ennek a csoportnak többsége is nagyon hamar beállt a fő áramlatba, az atlanticistákhoz. (169. o.)

A könyvben az olvasó jobban értesülhet Olaszországról és az olasz szocialista pártról, a PSI-ről. Sassoon megállapítja, hogy a PSI kezdetben Olaszország semlegességét szorgalmazta, Nenni elhárított mindenféle szovjet-ellenes fellépést. Amint 1947 felé „a két táborra szakadás” bekövetkezett a világban, a PSI-ből is levált egy kisebb csoport Giuseppe Saragat vezetésével. Ennél a pontnál a szerző hangsúlyozta, hogy amikor Saragat megalapította saját külön kis pártját, a Demokratikus Szocialista Pártot (PSDI), akkor ezt jócskán amerikai pénzen tette meg. (169. o.) Az eseményeket tovább boncolva, a szerző megemlíti, hogy néhány év múltán Nenni és a PSI

betagozódott a centrumba, és már kommunistaellenes alapon konszolidálódott, ám a választásokon ekkor már csak 7 százalékos eredményt tudott elérni. A PSI későbbi történetéhez tartozik – a könyv ezt is tárgyalja –, hogy jó néhány évtizeddel később volt a pártnak még egy felfutása Benito Craxi idején, ám a hirtelen felfutást egy még nagyobb összeomlás követte, amikor kirobbantak Craxi korrupciós ügyei, és Craxi elmenekült az országból.

Visszatérve a brit LP-hez, érdekes, hogy Sassoon egyáltalán nem tér ki arra, hogy E. Bevin, az ország és az LP mérvadó külpolitikusa, az ország külügyminisztere, és az LP külpolitikai osztályának vezetője, Denis Healey között milyen nagy volt a szemléleti eltérés, ami pedig sok forrásból világosan nyomon követhető lett volna.

Németországban 1945 után az SPD „vezére”, Kurt Schumacher lett (az ő neve és személye mára jócskán elfelejtődött, de egykor minden újságolvasó ismerhette). Schumacher 1945 után még szintén a semlegességi irányvonal híve volt. (169. o.)

Nagy-Britannia és az LP esetében a könyv tovább finomít, amikor kitér arra, hogy kezdetben még az LP vezére, C. Attlee jó ideig szintén azt hitte, hogy Nagy-Britannia nagyobb és önálló szerepet játszhat, 1943-ban már a koalíciós kormány miniszterelnök-helyetteseként még erősen hitt abban is, hogy a brit birodalom keretei fenntarthatók, sőt kijelentette, hogy ő maga „nem kívánja a birodalom felszámoló biztosának szerepét eljátszani” (171. o.) (Ám azután ez mégiscsak bekövetkezett.) A könyvben azután a szerző nagyon kemény mondatokban rögzíti, hogy mindjárt Hiroshima után Attlee és Bevin már az USA nyomdokain haladt, sőt elfogadták az atomfegyverkezést is. Sassoon kitér az LP-kormány olyan nagy múltú minisztereinek, mint Crippsnek és Daltonnak a szerepére és felfogásukra, akik ugyan nem lelkesedtek az atomfegyverkezésért, de mint Sassoon megállapítja, nem elvi okokból tették, hanem egyszerűen azért, mert sokba kerül. Sassoon hozzáteszi, hogy az LP-kormány sok minisztere nem is tudott arról, hogy kormányuk csúcsminiszterei ezt a politikát elfogadták. Attlee ez ügyben 1945 szeptemberében írt Truman elnöknek, és fogadta el az atomfegyverkezést, mint ami szükséges a béke megvédéséhez. Sassoon szerint kimutatható: Attleeben és Bevinben is sok volt a fenntartás az USA-val, illetőleg vezetőivel szemben, nem kevésbé azért, hogy egyedül ők diktálnak, hoznak meg döntéseket Nagy-Britannia és az angol kormány megkérdezése nélkül is. Ám miután részletesen elemeztél az ország gazdasági helyzetét, ráutaltságát az USA gazdasági segélyeire, 1947 után a Marshall-segélyre, az USA-hoz való kötődés még erősebbé vált. Ez azután még teljesebbé lett 1949 után, a NATO megalakulásával.

A könyvben új sorokat olvashatunk arról, hogy amikor megszületett a híres „saját brit atomfegyver” (a trident), akkor ez sok angol nacionalista önérzetét legyezgethette, ám ez olyan következményekkel is járt, hogy Nagy-Britannia elszakadt, elkülönült Franciaországtól és Németországtól, amelyeknek nem voltak ilyen fegyverei. Az angol Sassoon nagyon egyértelműen nem tette magáévá ezt a politikát, ám az akkori történeti valósághoz tartozóan ezúttal is hangsúlyozza, hogy még az LP-ben sem alakult ki ennek a politikának befolyásos ellenzéke. Idetartozik, hogy Sassoon is megemlíti: Bevin még erőteljesebben elfogadta az USA politikáját, mint akár az általa vezetett külügyminisztérium emberei.

A szerző természetesen nagy figyelmet szentel a Marshall-segély elfogadásának. Az elfogadásnál hosszabban ír ennek okairól, Európa általános elszegényedéséről a háborút követően. Leszögezi, hogy ilyen körülmények között a segély visszautasítása, mint Sassoon írja „egyszerűen ostobaság” lett volna. (173. o.) Ám egyúttal azt is hozzáfűzi, hogy a Marshall-segély, elfogadásával együtt még inkább érvényesül Európában az USA hegemoniája. (Megjegyzendő, Sassoon nem említi, hogy a Marshall-segély kapcsán a Francia Szocialista Párt vezetői közül számosan fogalmaztak meg erősen kritikus sorokat az USA-val kapcsolatban.)

A jól ismerteken kívül Sassoon megemlíti, hogy a norvég munkáspárt kezdetben elutasította a Marshall-segély elfogadását, csak később írta alá. Molotov kezdetben szintén elfogadhatónak tekintette, ezt a gondolatát csak később ejtette el. Az olasz PCI vezető köreiből Luigi Longo kezdetben szintén elfogadhatónak tartotta. Ugyancsak a nem ismert oldalra kívánczik, hogy Sassoon számos közgazdász könyvét ismerteti, akik szerint a Marshall-segély Európa országainak gazdasági talpra állásában mégsem volt olyannyira döntő, mint azt általában feltételezik, e tekintetben pontos adatokat és sorokat idéz. Természetesen az egyes országok adottságai különbözőek voltak.

A könyvnek a Marshall-segély kérdésében van még egy érdekes szempontja és elemzése: nevezetesen, hogy az egyúttal a szabadpiacosok meggyengülésével is járt, hiszen a segély folyósítása és realizálása jócskán állami csatornákon keresztül történt. (Egykor is, azóta is lényeges vitakérdés lett.) Végeredményben – mint a szerző ezt alaposan ki is fejti – a Marshall-segély gyakorlati „lebonyolítása” együtt járt egyfajta állami tervgazdálkodás elfogadásával is. (174. o.)

Sassoon érint egy régi és nagyon sokszor leírt kérdéskört: nevezetesen azt, hogy a Marshall-terv mentette-e meg Nyugat-Európát a kommunizmustól, és hogy a hidegháború alakította-e ki a szovjet tömböt Kelet-Európában.

Mint a szerző megállapítja, mindkét kérdésről rengeteg könyv és tanulmány jelent meg, pro és kontra állításokkal, ám ez ügyben, úgy véli, biztos megállapítást nem lehet tenni – e téren a történettudomány spekulatív tudomány. (175. o.)

Idekapcsolódóan olvashatjuk, hogy Nagy-Britannia ekkor a fő nemzetközi tendenciákon már mit sem tudott változtatni, ám a szerző felveti a lehetőségét annak, hogy több nyugat-európai ország együtt tehetett volna valamit a bipoláris rendszer kialakulása ellen. (Végeredményben Sassoon ezen a ponton tér vissza ahhoz a felvetéshez és lehetőséghez, amit a francia szocialisták és a baloldali LP-sek már egykor említettek, és amit eddig részemről hiányoltam a könyv előző fejezeteinél.) Ám a szerző azzal folytatja ezt a passzust, hogy az LP-ben általában nem látták át ezeket a lehetőségeket, és így Bevin a maga tekintélyével „leléphette” az LP belső ellenzékét, hangoztatva, hogy nincsen más alternatíva. Az LP-nél maradv a könyvben azt olvashatjuk, hogy Herbert Morrison, aki Bevin halála után átvette a külügyminiszteri posztot, „tökéletesen tudatlan volt a világ dolgait illetően”. (175. o.) (Ezt az állítást ilyen élesen megfogalmazva részemről kérdésesnek tartom.) Az LP-t illetően Sassoon még egy személyiségre tér ki hosszabban, Hugh Daltonra, aki hosszú időn át volt, már az 1930-as évektől az LP külpolitikai mindenese, aki így már ettől a kortól kezdődően megalapozottan volt rossz véleménnyel a brit külügyesekről, akkor is, amikor a háború alatt már miniszter lett, és aki korán meggyőződéses Hitler-ellenes lett. Ezt a németellenességét megőrizte még 1945 után is.

Az LP relációjában a könyv persze nagyobb figyelmet szentel az LP 1945 utáni, Clement Attlee vezette, harmadik munkáspárti kormánynak. Külpolitikai tekintetben ismét Bevin személye kerül előtérbe, aki kezdetben még bízott a brit birodalom kereteinek megőrzésében, 1947-től azonban ezt fokozatosan fel kellett adnia, amiben nagy szerepet játszott India önállósulása. A könyvben itt tűnik fel, hogy az LP baloldaliainak csoportja – itt Barbara Castle, Michael Foot és Richard Crossman nevével találkozhat az olvasó¹ – előállt azzal a gondolattal és tervvel, hogy egy szocialisták vezette Európát kellene kialakítani, amelyben egyfajta tervgazdálkodás is megvalósulna. Az LP többsége ezt az elgondolást elutasította és eltemette, mint Sassoon írja, azért, mert ez a többség egyrésze szűklátókörűen csak Anglia keretein belül gondolkodott, egy részük pedig szintén imperialista volt szemléletében. (176. o.)

Noha az említett LP-baloldaliak kisebbségbe szorultak, a könyv jelentős figyelmet szentel annak, hogy ezekben az években milyen törekvések mutatkoztak a szocialista Európának kialakítására.

1. Valamennyiükről az NMTÉ-ben életrajz jelent meg.

A könyvben hosszabb fejezet szól az 1950–60-as évekről. Felütésként Sassoon visszanyúl 1945-re, hogy akkor Nyugat-Európában a kapitalizmus szinte agonizált baloldali áttörés érvényesült, ám ez a „szocialista pártok kezén” kihasználatlan marad. (189. o.) 1949-től a kapitalizmus újra életre kelt. Olyannyira, hogy az 1960-as években a szocialisták már csak Norvégiában és Svédországban voltak kormányon Európának ezen a felén. Kivételt képezett még Ausztria, ahol az SPÖ az ÖVP-vel koalícióban kormányzott. A nagy nyugat-európai országokban, mint Nagy-Britannia, Németország, Franciaország és Olaszország, a szocialista pártok az 1950-es években rendre választási vereségeket szenvedtek – Nagy-Britanniában a híres 1950–51-es választásokon – Olaszországban a PSI az 50-es évek hosszú során át ellenzékben volt. Franciaországban az SFIO két ízben volt rövid ideig kormányon az 50-es években.

Az igazi kivételt ezúttal is Skandinávia képezte, ahol a szociáldemokraták mindvégig kormányt irányítottak ebben a korszakban is. Norvégiában a Munkáspárt (DNA) abszolút hegemon szerepet töltött be. A norvég DNA az Agrárpárttal együtt kormányzott, míg Dániában a Szociáldemokrata Párt ezt a liberális párttal tette. Ami az olyan kisebb országokat illeti, mint Finnország, Hollandia és Belgium, a szocialisták, illetőleg munkáspártok az 1950-es években még koalícióban kormányoztak, az 1960-as években többnyire már ellenzékben voltak.

Ami a kommunista pártokat illeti, a legjelentősebb párt valószínűleg az olasz PCI volt, amely az 50-es években a választásokon mindig több mint 20 százalék szavazatot kapott, s ezekben az években hasonló erőt mutatott a Finn Kommunista Párt is. Ám az 50-es évek a kommunista világban nagy megrázkódtatásokat hozott: a berlini 1953-at, a magyar 1956-ot s Sztálin halálát, majd az SZKP 20. kongresszusának leleplezéseit, és mindezek meghozták a kommunista pártok nagyarányú visszaesését, meggyengülését a nyugati világban. Ezt kiegészítendő, különféle törvényeket is hoztak a kommunisták és a kommunista pártok ellen. Így az NSZK-ban 1956-ban betiltották a pártot, Franciaországban pedig az 50-es évek elején szigorú jogi megtorlásokat alkalmaztak a sztrájkok nyomán. 1952-ben Jacques Duclos-t, a PCF második számú vezetőjét letartóztatták.²

Ugyanekkor, még 1951-ben a parlament megszavazott egy olyan választási törvényt, amely kifejezetten a kommunisták parlamenti befolyásának csökkentését szolgálta, és noha a PCF megszerezte a választók szavazatainak 25 százalékát, ugyanannyi képviselőt juttathattak csak be a parlamentbe, mint a PS (a szocialisták) a maga 11 százalékos eredményével. A

2. Duclos életrajza megjelent az NMTÉ oldalain.

tartományi-megyei választásokon a PÜF reprezentációját még inkább megkurtították. Olaszországban hasonló „rendszer-kiigazítást” kívántak eszközölni, de ez megbukott. A bíróságokon számos ítélet született kommunisták ellen pusztán azért, mert az utcán kommunista újságokat osztogattak. Noha mindkét országban meggyengültek a szocialista pártok, ennek ellenére a kormányokban maradhattak. A könyvben a szerző táblázatot mellékel a baloldali pártok választási eredményeiről. (191. o.)

A kivételt ezúttal is a brit LP képezte: az 1951-es választáson az eredményeket és a százalékos arányt illetően az LP jól szerepelt, de a brit választási rendszer nyomán a parlamentben kisebbségbe szorult, és a kormány vezetését átvették a konzervatívok, még hozzá hosszabb időre. Németországban ugyan az SPD szintén szép eredményeket ért el, de a másik oldalról ebben az időben kizártnak tekintették, hogy az SPD-t egy koalíciós kormányba bevonják. „Ebben az időben az idők szelleme eltávolodott a baloldaltól.” Ez a fordulat, amely az 1950-es évek kezdetén volt észlelhető, még nem annyira a hidegháborúnak tudható be, hanem annak, hogy Európában sok helyütt az emberek szemléletében az jelentkezett, hogy „győzött a kapitalizmus”.

Az emberek emlékezetéből szinte eltűnt, hogy mit éltek át a II. világháború előtt, a nagy világgazdasági válság idején, illetőleg a sötét 1930-as években. Egyes gazdaságtörténészek kimutatták, hogy 1950 és 1973 között az emberek átlagjövedelme két és félszeresére növekedett. A gazdasági növekedés, a híres „arany korszak” éveiben a munkások számára biztosítva volt a szabad mozgás az országok között, mindenütt voltak szabad munkahelyek, a velük együtt járó szolgáltatásokkal, a továbbképzés és a magasabb bérek elnyerésének lehetőségével. Az „aranykornak” volt egy politikai ideológiai vetülete is, nemcsak a kapitalizmus és a szabadverseny elfogadása, hanem egyúttal markánsan antikommunista és szovjetellenes szellem terjedése, ami együtt járt az USA hegemoniájának maximális elfogadásával, és új militarista szellemiség elterjedésével, amelynek alapján és jegyében alakult ki a NATO. (195. o.)

Ennek a korszaknak voltak nagyon neves, nagyon ismert konzervatív gondolkodói; egyesek, mint az amerikai Daniel Bell, a tömegek korszakáról írtak, voltak olyanok, mint a híres spanyol Ortega y Gasset, aki – miként Sassoon jellemzi – arisztokratikus módon „a tömegek lázadásáról” írt igen elterjedt könyvet, aki a jelenséget persze a maga módján negatívan értékelte. Sassoon megemlékezik a baloldali kritikusokról is, akik között volt az angol baloldali író, J. B. Priestley, aki a fogyasztáscentrikus szemléletet balról ostromozta, miként a német Hannah Arendt is. A szerző megállapítja, hogy e korszak baloldali szeméirői nem tudtak igazi alternatívát nyújtani, csupán

„a magas kultúrában” az avantgárd új formáit és eredményeit méltatták az eltömegesedéssel szemben.

Sassoon kiemeli, hogy Európában az amerikanizálódás és a fogyasztás-centrikussággal szemben a baloldalon, még a szocialisták köréből is többen a „nemzeti kultúrához” menekültek. Ennek során a Coca-Cola-val szemben hangsúlyozták a helyi sörök és borok gyönyöreit. Ezt tette többek között Maurice Thorez is a francia líkört magasztalva. Olaszországban törvényeket hoztak a borok „védelmére”. Ám a korszak szellemiségét a fő tendenciák már eldöntötték, az uralkodó konzervatív szellemiséget a továbbélő, marginalizálódott baloldaliak és radikálisok nem tudták megtörni.

Ami a szocialistákat illeti, azoknak többsége „realista” lett, figyelembe vette mind a gazdasági, mind a jóléti változásokat, a tömegkultúra átrendeződését, és az 1960-as évek derekától törtek felszínre az új kérdések és tendenciák, mint az új feminizmus, a harmadik világ iránti érdeklődés, a másság elismerése, a család válsága és a kelet-európai történetek, vagyis a kommunizmus megroppanása, ami másfelől együtt járt a nacionalizmus térhódításával. Ezt a nyugat-európai szocialisták egyáltalán nem észlelték előre.

A XX. század utolsó harmadának szocialistái általában marginalizált teoretikusok voltak, akikben ily módon háttérbe, illetőleg minimálisra zsugorodott az olyanféle „felelősségérzet”, mint ami annak idején még Bernstein, Kautskyt, Garmscit és Otto Bauert³ nagyon is jellemezte. (Megjegyzendő, hogy e tekintetben a jobboldal sem látta jobban előre az eseményeket.)

A XX. század második felének nyugati szocialistáira természetesen erősen hatott az, hogy a munkásosztály arányaiban jelentősen kezdett összehusugorodni. A kezdetben még a gépipari munkásság létszáma is gyarapodott – minderről Sassoon egy táblázatot is mellékel a könyvében. (198–199. o.) Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy nincsen egyenes összefüggés aközött, hogy mekkora a munkásosztály létszáma és aközött, hogy a választásokon hányan szavaznak a szocialista pártokra. Megjegyzi azt is, hogy ha a szocialisták pusztán csak a munkások szavazataira támaszkodtak volna, akkor egy parlamenti választást sem nyertek volna meg. Mindehhez tartozik, hogy az 1950-es években a szocialisták nem veszítettek számottevően a választásokon megszerzett szavazataikból.

A szociológiai mozzanatoknál maradva, egy osztály zsugorodott valóban jelentősen össze az 1950-es években Nyugat-Európában; és ez a parasztság volt. Minthogy azonban a parasztság általában a konzervatív pártok bázisát képezte, ez kevésbé érintette a baloldali pártokat.

3. Mindegyikükről az NMTÉ közölt életrajzot.

Az 1950-es éveknek másik jellemzője volt az írástudás terjedése, illetőleg, hogy sokkal többen végeztek el nemcsak a közép-, hanem a felsőfokú iskolát is. Az iparból távozók jó része a szolgáltatásban talált magának helyet, míg a faluról érkezők az iparban. Ebben az időszakban egy sor szocialista párt, az osztrák, a belga, a dán, a nyugat-német, a holland és a norvég szociális összetétele alig változott, míg a svéd és az angol veszített valamelyest a szavazókból – de nem sokat, Franciaországban és Olaszországban a kommunisták és a szocialisták együttes választói ereje valamelyest nőtt, míg Finnországban visszaesett. Figyelembe veendő, hogy e választásokon leadott szavazatok mennyisége alig változott ezekben az országokban. Ami a politikai rendszereket illeti, a kivételes eset Franciaország, ahol a 4. Köztársaság helyébe lépett az 5.

* * *

Minthogy a terjedelmet, úgy hiszem, máris messze túlléptem, a könyv további érdemi ismertetésétől el kell tekintenem. (Remélem, még visszatérhetek rá!)

Donald Sassoon: One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century (A szocializmus száz éve. A nyugat-európai baloldal a huszadik században). London – New York, Tauris, 1997. 965 pp.

Jemnitz János